

CEMİL KOÇAK
Belgelerle
İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası

İletişim Yayınları 1195 • Araştırma-İnceleme Dizisi 203

ISBN-13: 978-975-05-0445-7

© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2006, İstanbul

2. BASKI 2014, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Batı Anadolu turunda SCF kurucu

ve üyeleri. Fethi Okyar'ın solunda Adnan Menderes bulunuyor.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEMİL KOÇAK
Belgelerle
İktidar ve
Serbest
Cumhuriyet
Fırkası

Târihyazımında
Serbest Cumhuriyet Fırkası

CEMİL KOÇAK, 1956'da İzmir'de doğdu. Orta öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra, 1978'de SBF Basın-Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. SBF'de yüksek lisans ve doktora eğitimine devâm etti (1978-1980). Âfet İnan Tarih Araştırmaları Ödülü'nü kazanan (1990) *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* yazarın doktora tezidir (1985). Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi doktorasından sonra, 1991 yılında Siyasal ve Sosyal Bilimler doçenti oldu. *Abdülhamid'in Mirası* (1990) ile Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü'nü kazanan (1991) *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)* (1991) adlı araştırmaları yayımlandı. Makaleleri ve kitap tanıtım yazıları, başta *Tarih ve Toplum* ve *Toplumsal Tarih* olmak üzere, çeşitli dergilerde yayımlandı. Samet Ağaoglu'nun *Siyâsi Günlük; Demokrat Parti'nin Kuruluşu* adını taşıyan günlüğünü (1992) ve Haldun Derin'in *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)* adlı anılarını (1995) yayına hazırladı. Sabancı Üniversitesi tarafından 1998 yılında yayımlanan *Birinci Meclis* adlı kitabın da editörlüğünü yaptı. 2003 yılında İletişim Yayınları tarafından *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)* adlı kitabı yayımlandı. *Belgelerle Heyeti Mahsusalar* kitabı da yine aynı yayınevinden 2005 yılında çıktı. Bunu *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası* kitabı (2006) izledi. *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* (2009) ve *Tek Parti Döneminde Muhالیf Sesler* (2011) başlıklı kitaplarında çeşitli yazılarını bir araya topladı. *Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: İkinci Parti* (cilt 1) adlı çalışması 2010'da, serinin ikinci cildi *İktidar ve Demokratlar 2012'de*, üçüncü cildi *Rejim Krizi 2013'te* yayımlandı. 1984-1999 yılları arasında TÜBİTAK'ta çalışan ve 2007'de profesör olan yazar, halen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyâsi târihimizle ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

*Erken terk edilmiş dostlukların anısına:
Sevgili Âsım Uluer (1981)
ve Yaşar Bakan (1999)
için*

*“Evimi bıraktım
kuzeye yöneldim
alevlerle yıkandım”*

Âsım Uluer

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ.....	17
SUNUŞ.....	19
GİRİŞ	
Târihyazımında Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	23
BİRİNCİ BÖLÜM	
İktidar ve Muhalefetin Oluşumu	169
<i>Yarın Gazetesi Hakkında Tâkibat Talepleri</i> <i>(27 Mart/8 ve 9 Nisan 1930)</i>	169
Fethi Okyar-Atatürk Mektuplaşması ve Fethi Okyar'ın Mektubunun (Dikkatlerden Kaçan) Farklı Versiyonları <i>(9 ve 12 Ağustos 1930)</i>	173
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin SCF'nin Kurulmasına İlişkin Fırka Müfettişleri'ne Tâmimi <i>(14 Ağustos 1930)</i>	178
Yabancı Basının Gözü ile İktidar ve Muhalefetin Oluşumu	182
The Times Gazetesinin Fethi Okyar ve SCF Hakkında Bir Değerlendirmesi <i>(11 Ağustos 1930)</i>	182
Pravda Gazetesinin SCF Hakkında Bir Değerlendirmesi <i>(13 Ağustos 1930)</i>	185
Vreme Gazetesinin SCF Hakkında Bir Değerlendirmesi <i>(17 Ağustos 1930)</i>	187

Der Bund Gazetesinin Fethi Okyar ve SCF Hakkında Bir Değerlendirmesi (19 Ağustos 1930).....	188
Tirgovinski Glasnik Gazetesinin SCF Hakkında Bir Değerlendirmesi (20 Ağustos 1930).....	191

İKİNCİ BÖLÜM

İktidar ve Muhalefet:

Siyâsî Mücâdeleler ve Çatışmalar	195
---	-----

BİRİNCİ KISIM

İKTİDÂRIN/CHF'NİN (YENİDEN) ÖRGÜTLENMESİ	195
---	-----

CHF Kâtibi Umûmiliği'nin CHF Binâlarında Rakı İçilmesinin ve Kumar Oynanmasının Engelenmesine İlişkin Mıntıka Müfettişleri'ne Tâmimi (21 Ağustos 1930)	195
---	-----

CHF Kâtibi Umûmiliği'nin CHF'den İstifâlara İlişkin Fırka Müfettişleri'ne Tâmimi (29 Ağustos 1930)	197
--	-----

CHF Kâtibi Umûmiliği'nin CHF'ye Üyelik İçin Mürâcaat Eden Kadınlara İlişkin Fırka Müfettişleri'ne Tâimleri (2, 18 ve 20 Eylül 1930)	199
--	-----

İKİNCİ KISIM

YABANCI BASININ GÖZÜ İLE İKTİDAR VE MUHALEFET	203
--	-----

Mir Gazetesinin İsmet İnönü ile Fethi Okyar Hakkında Bir Değerlendirmesi (25 Ağustos 1930).....	203
---	-----

The Times Gazetesinin İsmet İnönü ile Fethi Okyar Hakkında Bir Değerlendirmesi (26 Ağustos 1930).....	204
---	-----

ÜÇÜNCÜ KISIM

MUHALEFETİN ÖRGÜTLENMESİ, ÜYE YAZIMI VE PROPAGANDALARI	205
---	-----

CHF Kâtibi Umûmiliği'nin ve Dâhiliye Vekâleti'nin SCF'nin Örgütlenmesi, Üye Yazımı ve Propagandalarına İlişkin Fırka Müfettişleri'ne Tâimleri (22 ve 22 Ağustos/2 ve 2, 6 ve 3 Eylül 1930).....	207
--	-----

İZMİR OLAYLARI	213
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin İzmir Olaylarına İlişkin Fırka Müfettişleri'ne Tâimimi (6 Eylül 1930)	213
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin Cumhurbaşkanı'nın Açıklamasına İlişkin Fırka Müfettişleri'ne Tâimimi (10 Eylül 1930)	215
İzmir Vâlisi Kâzım Dirik'in İzmir Olaylarına İlişkin Başbakan İsmet İnönü'ye Telgrafı (10 Eylül 1930)	217
Yabancı Basının Gözü İle İktidar ve Muhalefet	217
Near East Gazetesinin Fethi Okyar, SCF ve Türkiye'nin Siyasî Durumu Hakkında Bir Değerlendirmesi (4 Eylül 1930)	217
Müller Raporu'nun Demiryollarına İlişkin Bölümünün Resmî Eleştirisi	222

BELEDİYE SEÇİMLERİ	226
A) BELEDİYE SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE CHF İÇİNDE ADAYLIK MÜCÂDELELERİ	226
Belediye Seçimlerinde Adaylık İçin CHF Kâtibi Umûmiliği'nden Ricâlar ve Adaylar Hakkında Yapılan Tahkikatlar (10 Temmuz/16 Ağustos/2 ve 11 Eylül 1930)	226
CHF Kâtibi Umûmiliği'nden Özel Ricâlar (24 Ağustos 1930)	228
B) BELEDİYE SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE İKTİDÂRIN VE CHF'NİN SEÇİM HAZIRLIKLARI	228
Dâhiliye Vekâleti'nin ve CHF Kâtibi Umûmiliği'nin Belediye Seçimlerine İlişkin Tâimimleri ve Yazışmaları (6, 14 ve 15 Temmuz; 28 Ağustos; 1/2, 4, 13, 14, 16, 18 ve 18, 19, 20, 20 ve 21 Eylül 1930)	228
C) BELEDİYE SEÇİMLERİ SIRASINDA İKTİDÂRIN VE CHF'NİN FAALİYETLERİ	239
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin Belediye Seçimleri Sırasındaki Tâimimleri (26 ve 27 Eylül; 3, 5 ve 5, 6, 7 ve 13 Ekim 1930)	239
CHF'den Tasfiyeler	239
CHF'den İstifâlar	240

CHF'nin Seçim Etkinlikleri.....	241
Seçim Sonuçlarına İlişkin İlk Bilgiler.....	243
Malatya Vâlisi Mehmet Tevfik Birecik'in SCF'nin Malatya Şûbesi ile Faaliyetlerine ve CHF'nin Çalışmalarına İlişkin Başbakanlığa Raporu (25 Eylül 1930).....	246
Malatya Vâlisi Mehmet Tevfik Birecik'in Malatya Belediye Seçimine İlişkin Dâhiliye Vekâleti'ne Raporu (10 Ekim 1930).....	251
CHF Niğde Mûtemet Vekili Râsih Bey'in SCF'nin Niğde'de Teşkilatlanmasına, Propaganda Faaliyetlerine ve Üyeliklerine ve Niğde Belediye Seçimine İlişkin CHF Kâtibi Umûmiliği'ne Raporu (20 Ekim 1930).....	252
Belediye Seçimlerinde CHF İçindeki Çatışmalara Bir Örnek (31 Ekim 1930).....	259
D) SCF'NİN BELEDİYE SEÇİMLERİ SIRASINDAKİ PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	261
SCF'nin Belediye Seçiminde Kullandığı Bir Propaganda Bildirisi (6 Ekim 1930).....	261
SCF'nin Belediye Seçimi Sırasında Isparta'da Yayınladığı Bir Propaganda Bildirisi (Ekim 1930).....	263
ARA EK 1: Sabih İzzet: "Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Türk Milleti".....	266
ARA EK 2: Sabiha Zekeriyâ [Sertel]: "Şehir Meclisine Namzetliğimi Niçin Koyuyorum?".....	273
E) BELEDİYE SEÇİMLERİ SIRASINDA BALIKESİR'DE VE ESKİŞEHİR'DE MEYDANA GELEN OLAYLAR.....	278
BALIKESİR OLAYLARI.....	278
ESKİŞEHİR OLAYLARI.....	282
Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı Hilmi Uran ile Eskişehir Vâlisi İsmâil Hakkı Yücel Arasında Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylara İlişkin Yazışmalar (24 Eylül 1930).....	282

F) CHF'NİN BELEDİYE SEÇİMLERİNİN SONUÇLARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ: BÂZİ BELGELER VE BİLGİLER VE SCF'NİN PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	290
<i>SİLİFKE</i>	290
<i>MERSİN</i>	292
<i>ADANA</i>	293
CHF (7. Mıntıka) Adana, Silifke, Mersin, Osmâniye, Maraş ve [Gâzi]Antep Fırka Müfettişi Hilmi Uran'ın Belediye Seçimlerine İlişkin CHF Kâtibi Umûmiliği'ne Raporu (26 Ekim 1930).....	305
<i>İZMİR</i>	313
İzmir Vâlisi Kâzım Dirik'in İzmir'de Belediye Seçimi Sonrasındaki Siyâsi Tepkilere İlişkin Başbakanlığa Raporu (20 Ekim 1930).....	315
<i>ANTALYA</i>	316
Belediye Seçimleri Öncesinde CHF Kâtibi Umûmiliği'ne İletilen İhbar Yazıları (25 ve 28 Haziran 1930).....	322
<i>AYDIN</i>	325
<i>MANİSA</i>	329
<i>KONYA</i>	332
<i>SÂLİHLİ, İNEGÖL, BURSA, AYVALIK VE ORHANGÂZİ</i>	333
DANIŞTAY TARAFINDAN İPTÂL EDİLEN BELEDİYE SEÇİMLERİ VE YENİLENEN BELEDİYE SEÇİMLERİNE İLİŞKİN BİLGİ VE BELGELER.....	334
<i>ADAPAZARI</i>	336
<i>KEŞAN, DARICA, MENEMEN, AYDIN, BORÇKA, URFA, TAVAS, ÇATALCA VE BERGAMA</i>	338
<i>DİYARBAKIR</i>	339
BELEDİYE SEÇİMLERİNDE SCF'NİN KAZANDIĞI YERLER	340
CHF'NİN SEÇİM BAŞARISININ KUTLANMASI	342
CHF TEŞKİLÂTI YÖNETİMİ HAKKINDA CHF KAYNAKLI BİR İSTİHBÂRAT RAPORU	343

İktidar, Muhalefetin Feshi, Tasfiyesi ve Sonrası	345
İzmir Vâlisi Kâzım Dirik'in SCF'nin Olası Siyâsî Faaliyetlerine İlişkin Başbakanlığa Raporu (31 Ekim 1930)	345
Sovyetler Birliği'nin SCF Hakkında Bir Değerlendirmesi (10 Kasım 1930)	346
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin CHF Vilâyet İdâre Heyetleri'ne Tâmimi (14 Kasım 1930)	347
Yabancı Basının Gözü ile İktidar ve Muhalefetin Son Raundu	349
Raboçi Gazetesinin SCF Hakkında Bir Değerlendirmesi (22 Kasım 1930)	349
Near East Gazetesinin SCF Hakkında Bir Değerlendirmesi (22 Kasım 1930)	352
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin CHF Vilâyet ve Kazâ İdâre Heyetleri'ne Tâmimi (26 Kasım 1930)	356
Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Cumhurbaşkanlığı Ataturk'ün SCF Hakkındaki Açıklamasına İlişkin Başbakan İsmet İnönü'ye Yazısı (20 Aralık 1930)	358
Dâhiliye Vekâleti'nin Balıkesir'deki Siyâsî Durum Hakkında Başbakanlığa Yazısı (17 Ocak 1931)	358
Yeni Adana Gazetesi Hakkında Yasal Tâkibat (19 Ocak 1931)	368
CHF Kütahya İdâre Heyeti Başkanı'nın Bâzı SCF Üyelerinin Gizli Faaliyetlerine İlişkin CHF Kâtibi Umûmiliği'ne Yazısı (Ocak 1931)	368
CHF Milletvekillerinin CHF Taşra Teşkilâtlarına İlişkin CHF Kâtibi Umûmiliği'ne Raporları	371
CHF Bursa Milletvekilleri Şefik Lütfi Kavanozoğlu ile Ahmet Refik Güran'ın CHF Bursa Teşkilâtına İlişkin CHF Kâtibi Umûmiliği'ne Raporları (7 ve 29 Aralık 1930, 27 Ocak ve 9 Şubat 1931)	371
CHF Gümüşhâne Milletvekili Hasan Necmi Ataç, Konya Milletvekili Ahmet Kemâl Zaim ile Aksaray Milletvekili Musâ Kâzım Gürel'in CHF'nin Konya ve Aksaray Teşkilâtlarının Düzenlenmesi ve Genişletilmesine İlişkin Raporu (6 Ocak 1931)	377

CHF Rize Milletvekili Ahmet Fuat Bulca ile CHF Erzincan Milletvekili Aziz Samih İlter'in CHF'nin Samsun, Giresun, Rize, Sinop ve Karadeniz Teşkilâtlarına İlişkin CHF Kâtibi Umûmîliği'ne Raporları (3, 8, 25 ve 29 Ocak 1931).....	391
CHF Manisa Milletvekili Osman Erçin ile Giresun Milletvekili Hakkı Târk Us'un CHF Manisa Teşkilâtına İlişkin CHF Kâtibi Umûmîliği'ne Raporu (17 Ocak 1931).....	398
CHF Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül ile CHF Tekirdağ Milletvekili Fâik Öztrak'ın CHF'nin Trakya (Kırklareli, Vize, Üsküp, Pınarhisar, Lüleburgaz, Babaeski ve Tekirdağ) Teşkilâtlarına İlişkin Raporları (18 ve 23 Ocak 1931).....	399
CHF Tokat Milletvekili Bekir Lütfi Çiftçi ile CHF Sivas Milletvekili Râsim Başara İle CHF Kayseri Milletvekili Reşit Özsoy'un CHF Şebinkarahisar, Sivas, Kayseri, Niğde, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Çankırı ve Kastamonu Teşkilâtlarına İlişkin CHF Kâtibi Umûmîliği'ne Raporu (20 Ocak 1931).....	416
CHF Giresun Milletvekili Hacim Muhittin Çarıklı, Bayezit Milletvekili Hâlit Bayrak İle Balıkesir Milletvekili İsmâil Hakkı Uzunçarşılı'nın Balıkesir'deki Siyâsî Duruma İlişkin Raporu (26 Ocak 1931).....	428
CHF Edirne Milletvekili Mehmet Fâik Kaltakkıran'ın CHF Edirne Teşkilâtına İlişkin CHF Kâtibi Umûmîliği'ne Raporu (29 Ocak 1931).....	439
CHF Kayseri Milletvekili Burhânettın Binzet ile İçel Milletvekili Mehmet Emin İnankur'un CHF İçel ve Silifke Teşkilâtlarına İlişkin CHF Kâtibi Umûmîliği'ne Raporu.....	451
CHF Afyon Teşkilâtına İlişkin Bir Rapor.....	454
CHF Çanakkale Milletvekili Yusuf Ziyâ Gevher Etili'nin CHF Çanakkale Teşkilâtına İlişkin Raporu.....	457
CHF Denizli Milletvekili Mustafa Kâzım Samanlı'nın CHF Denizli Teşkilâtına İlişkin Raporu (26 Şubat 1931).....	464

CHF Kütahya Milletvekili İbrâhim Kâzım Dalkılıç ile CHF Zonguldak Milletvekili Ahmet Râgıp Özdemiroğlu'nun CHF Eskişehir ve Kütahya Teşkilâtlarına İlişkin Raporu (5 Mart 1931).....	473
CHF Mersin Milletvekili İsmâil Hakkı Ramazanoğlu ile CHF Cebelibereket Milletvekili Abdüllâtif Nâci Eldeniz'in CHF Adana, Cebelibereket ve Mersin Teşkilâtlarına İlişkin CHF Kâtibi Umûmiliği'ne Raporu (6 Mart 1931).....	481
CHF Sivas Milletvekili Mehmet Şemsettin Günaltay ile CHF Antalya Milletvekili Râsîh Kaplan'ın CHF Burdur, Antalya ve Isparta Teşkilâtlarına İlişkin CHF Kâtibi Umûmiliği'ne Raporu (16 Mart 1931).....	484
SCF Üyelerinin CHF'ye Katılımları Konusunda Tâimimler (6 Mayıs ve 21 Haziran 1931).....	492
Dâhiliye Vekâleti'nin <i>Yarın</i> Gazetesi'nin SCF'nin Programını Yayınlamasına İlişkin Yazısı (30 Haziran 1931).....	499
Dâhiliye Vekâleti'nin SCF'nin Yeniden Kurulması İhtimâline Karşı Yazısı (4 Temmuz 1931).....	500
CHF Elâziz [Elâziğ] Milletvekili Fâzıl Ahmet Aykaç, Aksaray Milletvekili Ahmet Süreyyâ Örgüevren ve Ordu Milletvekili Ahmet İhsan Tokgöz'ün Basın Hakkında TBMM'ye Sundukları Gensoru Önergisi (4 Temmuz 1931).....	502
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin Basın Konusundaki Tâimimi (6 Temmuz 1931).....	503
<i>Yarın</i> Gazetesi Yazı İşleri Müdürleri Hayri Muhittin Bey ile Muzaffer Muhittin Bey Hakkında İstihbârat Raporları (30 Ağustos ve 7 Eylül 1931).....	505
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin <i>Mücâdele</i> Gazetesi Hakkında Tâimimi (8 Eylül 1931).....	508
CHF Kâtibi Umûmiliği'nin Parti Üyelerinin Muhâlif Basın Karşısındaki Tutumu Hakkında Tâimimi (8 Eylül 1931).....	510

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SCF İdâre Heyeti Üyeleri, Kurucuları ve Üyeleri Hakkında Toplanan İstihbârat Raporları	513
---	------------

BİRİNCİ KISIM

RAPORLAR	513
-----------------------	------------

İKİNCİ KISIM

DEĞERLENDİRME	584
----------------------------	------------

Sonuç	615
--------------------	------------

Ekler	695
--------------------	------------

Kaynakça	841
-----------------------	------------

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Kitabımın ikinci basımı için metinde herhangi bir değişiklik yapmadım. Sâdece gözüme çarpan ya da bana iletilen bâzı olgusal hatâları düzeltmeye gayret ettim. Bu bakımdan dikkatli okuyucularıma teşekkür borcum var. Özellikle de sayın Hasip Saygılı'ya... Aradan geçen yıllarda kitabımın konusuyla ilgili önemli yeni yayınlar yapıldı. Burada bu vesileyle okuyucularla bunları paylaşmak istedim.

Ihsan Sabri Balkaya'nın **Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri**, (Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum, 2006) başlıklı kitabını, kitabımın yayınlanmasından önce görmüş olsaydım, muhakkak ki, ihtivâ ettiği çok sayıda belge temelinde, bütün bunlardan da fazlasıyla yararlanmak isterdim. Lâkin buna imkân bulamadığımı üzülererek görüyorum. Kitabım Balkaya'nın kitabıyla âdetâ aynı anda çıkmıştı çünkü... Balkaya'nın bu çok önemli belgesel sunumunun geniş okuyucu kitlesine ulaşması, maalesef yerel imkânlarla sınırlı kalmıştır. Keşke kitabın dağıtım ağı daha geniş olan bir yayınevi tarafından yeni basımı yapılabilse... Böyle bir imkân kitabımı okuyanlar için de yararlı olurdu. Çünkü, Balkaya'nın belgesel kitabında sunduğu dökümanlar da, benim bu kitapta işâret ettiğim hususları kapsamakta ve onları doğrulamaktadır.

Diğer yayınlara gelince: Mehmet Serhan Şahin, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Malatya Teşkilâtı ve 1930 Belediye Seçimi” (Toplumsal Tarih Sayı: 195; (Mart 2010), s. 82-85 (bu arada; yazarın yüksek lisans tezi için bkz. **CHP’nin Malatya Teşkilâtı (1923-1950)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008); Günver Güneş, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Aydın’da Teşkilâtlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, **Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı: 39, (2007), s. 117-147; Ömer Karakaş, “Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Manisa Vilayetinde Teşkilâtlanması ve 1930 Belediye Seçimleri”, **History Studies**, Cilt: 2/3, (2010), s. 201-222; Levent Cantek, “Yusuf Ziyâ’nın Akbaba Mizah Dergisi”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı: 10; (Bahar 2010), s. 81-126.

Kitabıma ilişkin kaleme alınmış tanıtım yazısı olarak özellikle Burcu Çulhaoğlu “Demokrasiden Fedâkârlık”, **Virgöl**, Sayı: 28, (Haziran 2007). Elbette Taha Akyol’un “Yakın Tarihe Bir Işık”, **Milliyet Kitap**, (Şubat 2007) yazısını da unutmuyorum.

Bu arada; Orhan Bursalı, “Atatürk’ün Siyâsal Felsefesi Demokrasiye İzin Vermez miydi?”, **Cumhuriyet Bilim-Teknik**, Sayı: 1066, (24 Ağustos 2007) yazısında; kitabımda sunduğum belgelerin tezimi “çürütecek” olduğunu ileri sürüyor. Bursalı ile olan tartışmamızı daha önce **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir** (İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 37-46) kitabımda yayınlama fırsatını bulmuştum. Bu nedenle burada tekrâr etmeye gerek duymuyorum. Eleştirilerini ise klâsik Atatürkçülüğün basit bir tekrârı olarak görüyorum.

SUNUŞ

“*Happy Days Are Here Again*”¹ şarkısı 1930 yılının ilk günlerinde kaydedildiğinde,² Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden neredeyse on yıl geçtikten sonra, görünür ve görünmeyen bütün sorunlara rağmen, filizlenmekte olan iyimser beklentiler, müzik dünyası aracılığıyla dünyâya yayılmaya başlarken, beklentilerle gerçekler arasındaki derin çelişki de ortaya çıktı. ABD’de 1929 yılının Ekim ayında patlakveren ve ileride dünyâ ekonomik bunalımı adını alacak olan iktisâdî krize rağmen, gelecek mutlu günlerin beklentisi hâlâ sürüyordu. Bu şarkının insanların felâket günlerinde ümit dolu şarkılar duyma ve söyleme ihtiyâcını ne ölçüde karşılayabildiği ise, tabii bilinemez...

Ben bu kitapta, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF'nin) tam da bu döneme rastlayan öyküsünü anlatmayacağım; SCF mâcerâsının bütününü araştırmak gibi bir amacım da yok. Zâten kitabın “Giriş”inde de göreceğimiz gibi, bu öyküyü konu alan pek çok kitap bulunmaktadır. Bu kitabın amacı ise çok daha alçakgönüllü: Öncelikle Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulduğum çok sayıda belgenin ışığında SCF'nin nasıl görüldüğünü/görüldüğünü, daha doğrusu iktidârın kendisini ve SCF'yi nasıl algıladığını

1 “Mutlu Günler Yeniden Kapımızda” şeklinde Türkçeleştirilebilir sanırım...

2 Şarkı, Milton Ager ve Jack Yellen tarafından Columbia Şirketi adına 1 Şubat 1930 târihinde kaydedildi.

anlatmaya çalışacağım. Zâten kitabın büyük bir kısmı da bu anlam çabasının bir ürünüdür.

Bu kitapta sâdece SCF'yi değil, fakat onun yanı sıra, iktidârı/Cumhuriyet Halk Fırkası'nı (CHF'yi) de ele alacağım. Ancak tek başına iktidar, bu kitabın konusunu oluşturmuyor. Bir diğer deyişle, bu kitapta, iktidar, ancak muhalefetle birlikte ele alınmaktadır. Bu bakımdan kitabın sonuna doğru, özellikle 1931 yılı gelişmeleri ele alınırken, yine bu yıla da özel olarak iktidar-muhalefet ilişkileri açısından yaklaşıacağım. Bu nedenle 1931 yılında iktidârın bütün etkinliklerine yer vermeyeceğim. Bu konu, bu kitapta ilgi sahamın tamâmen dışında kalmaktadır. 1931 yılında iktidârı ve muhalefeti ancak birbirleri ile olan münâsebetleri bağlamında incelemeye alıyorum ve bunun dışına hiç çıkmıyorum. Okuyucunun bütün kitap boyunca iktidar ile muhalefeti her anlamda bir bütün olarak ele almaya çalıştığımı fark edeceğini umuyorum.

Bu kitabın temel sorunsalı, “Giriş”te de açıkça görüleceği üzere, târihyazımında SCF'yi sorgulamaktır. Bu temel üzerinde, kitabın “Giriş”inde, târihyazımında SCF'yi ele alacağım. Târihyazımı sorunsalı etrafında konuya ilişkin literatürü elden geçireceğim. Burada da SCF öyküsü anlatacak değilim. Sâdece bu öykünün târihsel bir öykü olarak nasıl ele alındığını göstermeye çalışacağım. Elimden geldiğince geniş bir literatüre dayanmaya gayret ettim. Bu literatürün ne zaman, nasıl ve niçin böyle oluştuğuna ilişkin bir yanıt bulmaya çalışacağım.

“Giriş” ve “Sonuç” arasında okuyucu, dört ayrı bölümde, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde SCF ve iktidar/CHF hakkında bulduğum belgeleri gözden geçirmek imkânını bulacaktır. Belgeleri mümkün olduğunca hem tematik ve hem de kronolojik olarak sıralamaya çalıştım. Bâzen bu yörüngeden kaymalar olduğunu okuyucu hemen fark edecektir. Bundan kaçınmak imkânı bulamadığım durumlarda, ileriye yönelik kronolojik sarkmalar söz konusudur. Bunu temadan ayrılmamak kaygısıyla yaptım. Ama bunları da asgarî düzeyde tutmaya çalıştığımı belirtmeliyim.

“Birinci Bölüm”de, SCF'nin oluşumuna ilişkin belgeler bulunmaktadır. Elimizde bulunan en az sayıdaki belge bu kısma âiddir. “İkinci Bölüm”de ise, iktidar ve muhalefet arasındaki siyâsal mü-

câdelelere ve çatışmalara ilişkin belgeler vardır. “Üçüncü Bölüm”, SCF’nin fesh edilmesi süreci ile sonrasına ilişkin belgelerle oluşturulmuştur. Nihâyet, (bir geniş ara ek de sayılabilecek) “Dördüncü Bölüm”de ise, SCF’nin idâre heyeti üyeleri, kurucuları, yöneticileri ve üyeleri hakkında toplanan istihbârat raporları ile bu raporların temelinde yaptığım değerlendirmelerimi sunuyorum.

“Sonuç”ta yeniden başa döneceğim ve târihyazımında SCF’yi bir örnekolay olarak ele alırken, bütün metin boyunca ortaya koyduğum yeni bilgi ve belgelerin ışığında, ele aldığım bu târihyazımının sorunlarına değinerek, yeni bir târihyazımının ilk ipuçlarını da burada oluşturmaya çalışacağım. Vesâyetçi tek-parti rejimi teorisine ilişkin “Giriş”te yapmaya başladığım sorgulamayı, “Sonuç”ta da sürdüreceğim.

Metinde ele aldığım hemen hemen bütün belgelerin orijinallerine de *Ek*’lerde yer verdim. Ayrıca, elimde bulunan ve SCF’yi ve dönemi ilgilendiren iki orijinal broşürü de *Ara Ek* olarak metin içinde sunuyorum. Başka araştırmacılar, orijinal belgelerden yola çıkarak, belki de benden daha farklı değerlendirmeler yapabilirler. Ya da benim gör(e)mediğim başka ilginç noktalar saptayabilirler. Çünkü, belgeler tek başlarına hiçtirler; onları anlamlı kılan ya da kılacak olan târihçinin kendisidir. Belgeler ancak târihçilerin kaleminden konuşabilirler ve her kalemde farklı da konuşabilirler!

Târih, ancak bu şekilde oluşur ve kendisini yeni bir târihe bırakır. Bu süreç ise, bâzen sanıldığının aksine, çok uzun sürebilir. Köşebaşını tutmuş olan egemen târihyazımı kendisini sürdürmek için genellikle umutsuz bir çaba harcar. Hele bu târihyazımı siyâsî ve ideolojik bir egemenliği de içeriyorsa, bu çaba daha da direnç kazanır. Yeni bir târihyazımı ise, mevcut siyâsî ve ideolojik yargıları içeren ve bütün bunları sürdüren eski târihyazımına karşı, farklı siyâsî ve ideolojik bir yaklaşımın ürünü olmamalıdır. Elbette sonuçta, bu farklılığı vurgulaması kaçınılmaz olabilir. Ama işin başlangıcında ana motif bu olmamalıdır. Aksine, yeni târihyazımının temel önerisi, yalnızca yeni bilgiler ve belgeler ve tabii bu belgelerin değerlendirilmesi temelinde, eskisinin ayakta duramayacak kadar sorgulanması olmalıdır ve bizzat kendisi bu sorgulamayı yapmalıdır. Ben bu metinde bunu gerçekleştirmeye çalışacağım.

GİRİŞ

Târihyazımında Serbest Cumhuriyet Fırkası

“Artık geçmişten iyi olanı alarak, bizim mirasımız budur deyip, kötü olanı da, zamânın kendiliğinden unutulmuşluğa gömeceği bir safra gibi, bir kenara atma lüksümüz yoktur.”

HANNAH ARENDT, *The Origins of Totalitarianism*

Târîhi genellikle târihçiler yazar. Ama târih metni yazan herkes târihçi değildir. Fakat kim yazarsa yazsın, eğer okunuyorsa, bu metinler, ortalama târih bilgisini oluştururlar. Dolayısıyla geçmişe ilişkin bilgilerimiz, târihçilerin ya da târih metni yazan herkesin bize aktardıklarından ibârettir. Çok özel bir araştırma yapmadığımız sürece, ki bunu yapalım pek azdır, târihi öğrenmek isteyenler için kaçınılmaz olan şey, târih olarak yazılanlara erişmektir. Meslekten olsun olmasın târih yazarları ise, geçmiş hakkında farklı târihler üretebilirler. Geçmiş, yalnızca onların seçmelerinden oluşan bir târihi kapsar. Dahası, târih yazarları, geçmişi farklı değerlendirirler. Bu farklı değerlendirmeler, târihin farklı yazılmasına da eşlik ederler.

Yakın dönem siyâsî târihimize ilişkin yazılanlar da bu çerçevede ele alınmalıdır. Yakın dönem siyâsî târihimiz konusunda yazılanlar, bugün bizim “târihsel gerçekler” olarak okuduğumuz, öğrendiğimiz ve aktardığımız şeyleri kapsar. Sorun da tam olarak bu

noktada başlamaktadır. Acaba bütün bu yazılanlarda “târihsel gerçeklik”in payı nedir? Târih, yâni geçmişe ilişkin bilgilerimiz, yetersiz midir ve bu yetersizlikten dolayı eksik ve yine bu nedenle de yanlış midir sorusunun yanıtlanması gerekir. Yakın dönem siyâsî târihimizin büyük bir kısmına ilişkin bilgilerimiz pek azdır. Bâzı konular bir tema olarak dahi bilinmezken, başka konular hakkında ayrıntılar hemen hemen hiç yoktur. Bütün bu bilinmezlik denizi içinde, zaman zaman bilgilerimizi oluşturan adacıklara rastlamaktayız. Ancak, en çok bildiğimizi ve değerlendirmelerimizde üzerinde mutâbakat sağladığımızı düşündüğümüz konularda dahi belirli bir sorgulamaya ihtiyaç olduğu da açıktır.

Târihyazımında SCF’yi ele alırken, bir örnekolaydan söz etmek istiyorum. SCF, târihyazımında nasıl ele alınıyor? Niçin böyle ele alınıyor? Ama daha da ileri gidelim: SCF hakkında ne biliyoruz? Bu konuda neler söyleyebilecek durumdayız? Bütün bu söylenenler ve yazılanlar neye/nelere dayanmaktadır? Elimizdeki târihsel malzeme nedir ve bu malzemeye göre neler yazılabilir? Elimizdeki bütün bilgiler ortaya döküldüğünde, SCF hakkındaki değerlendirmelerimizi nasıl değerlendirmeliyiz? Bu örnekolayda bütün bu sorulara yanıt vermeye çalışacağım.

Târihyazımında SCF’yi aktarırken, bunu belirli bir sistematik içinde yapmak istiyorum. Öncelikle bu öykünün târihsel ve kronolojik olarak nasıl örüldüğüne dikkat çekmeye çalışacağım: Elbette yaşandığı dönemde iki ayrı SCF öyküsü/anlatımı ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki, iktidârın resmî bakış açısı idi. Bu bakış açısı, iktidar imkânlarının doğal bir sonucu olarak, resmî görüş olarak belirdi ve uzun yıllar boyunca da öyle kaldı. Bu yıllar boyunca görünür bütün metinler bu görüşün basit bir tekrârı olmaktan ileriye gidemediler. Muhalefetin bakış açısı ise, alternatif bir görüş olarak, kısa sürede görünür olmaktan çıktı. Ancak sözlü olarak aktarılabilir hâlde kaldı. Ama siyâsal hâfızada da yer etti.

Eğer SCF öyküsü ve öykünün değerlendirilmesi *Nutuk*’ta yer almış olsaydı, SCF ile ilgili resmî târihyazımının, başka alanlarda olduğu gibi, bu anlatımı temel almaması için hiçbir neden olmazdı.¹ Ancak, bilindiği gibi, *Nutuk*, 1927 yılında okunmuştur ve bundan

1 Bkz. Cemil Koçak, “Nutuk ve Diğerleri”, **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi**, ODTÜ Tarih Bölümü, Ankara, 1999, s. 135-160.

sonraki siyâsî gelişmeleri içermez. Bu nedenle de, SCF, *Nutuk*'ta yer almaz. SCF hakkındaki ilk resmî değerlendirme(ler), bir siyâsî ve ideolojik yaklaşım olarak, ne zaman ve nasıl oluşmuş olabilir?

Elbette SCF'nin oluşum sürecinde, 1930 yılının yaz aylarının sonlarına doğru, SCF hakkında resmî düzeyde olumsuz bir değerlendirmeye rastlamak imkânı olamazdı. Bu, son derece doğaldır. Ancak, SCF'nin iktidâra yönelik eleştirilerinin gündeme gelmesi iledir ki, iktidârın SCF'ye ilişkin resmî siyâsî görüşü ortaya çıkmaya başlayacaktır. Bunun için de çok zaman geçmesi gerekmemiştir. Hattâ şöyle bir ayırım da ortaya konulabilir: Elitler arasındaki siyâsî çatışmaların daha başlangıçta belirginleşmesi ile birlikte, elitler arasındaki farklı ve çelişkili siyâsî değerlendirmelerin ortaya çıkması ve bunların kamuoyuna yansımaları arasında belirli, fakat kısa bir süre geçmiş olmalıdır.

Önce 1930 yılının yaz/sonbahar aylarına geri dönerek, iktidârın muhalefet hakkındaki resmî siyâsî görüşünü hatırlamaya çalışalım: Elbette dönemin basın organlarında söz konusu iki farklı bakış açısının ilk görüntülerini bulabiliriz. Nitekim, ileride dönemin basınına hatırlayarak bunu da yapmaya çalışacağım. Fakat bu aşamada bunu yalnızca TBMM tutanaklarından hareketle yapmak istiyorum.

TBMM'de İktidar ve SCF

SCF Genel Başkanı Fethi Okyar, ilk kez TBMM'nin 25 Eylül 1930 tarihli oturumunda Gümüşhâne milletvekili olarak bulundu.² Dolayısıyla iktidar ile muhalefet arasındaki Meclis tartışmalarının geç kaldığını söyleyebiliriz. Çünkü, açık toplantılar ve basın aracılığıyla zâten söz konusu tartışmalar gerçekleşmişti bile... Bu oturumda iktidar ile muhalefet arasındaki ilk Meclis tartışması da gündeme geldi. Konu, hükûmetin aldığı ve almakta olduğu ekonomik ve mâlî önlemlerdi. Mâliye Vekili ve CHF İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu'nun hükûmetin mâlî önlemlerine ilişkin açıklamaları, Okyar tarafından eleştirildiğinde, iktidar sıraların-

2 **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, (TBMM ZC)**, Devre: 3, İcümâ: 3, Cild: 21, 82. İnikat, (25.9.1930) ve Ali Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?**, İstanbul, 1987, s. 117-137.